

Νταλιά Σταπονκούτε

ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΥΟ
ΔΙΑΛΕΓΩ ΤΗΝ ΤΡΙΤΗ

Η μικρή μου οδύσσεια

Μετάφραση από τα λιθουανικά
ΣΩΤΗΡΗΣ ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

ΑΘΗΝΑ 2017

ΝΕΦΕΛΗ / ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Νταλιά Σταπονκούτε, Από τις δύο διαλέγω την τρίτη.
Η μικρή μου οδύσσεια

Τίτλος πρωτοτύπου:

Iš dviejų renkuosi trečią. Mano mažoji odisėja

Ευχαριστώ τον Θεοδωρή Καλλιφατίδη,
για τις ιδέες που ανταλλάξαμε και που αποτέλεσαν
έμπνευση για αυτό το βιβλίο.
Νταλιά Σταπονκούτε

Η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε με την
υποστήριξη του Λιθουανικού Ιδρύματος Πολιτισμού.
*The translation of this book was supported by the
Lithuanian Culture Institute.*

© Dalia Staponkutė, 2014

© «Apostrofa», Vilnius, 2014

Σχεδιασμός βιβλίου: Περικλής Δουβίτσας
Διόρθωση: Ηρακλής Καρελίδης

1η έκδοση, Μάρτιος 2017

ISBN: 978-960-504-186-1

Για την ελληνική έκδοση:

© Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ και Σωτήρης Σουλιώτης

Ασκληπιού 6, Αθήνα 106 80

τηλ.: 210 3639962 – fax: 210 3623093

e-mail: info@nnet.gr

www.nnet.gr

Αφιερωμένο στους γονείς μου,
ΣΟΦΙΑ και ΑΝΤΑΝΑΣ

«...Στην πραγματικότητα το μόνο που έχεις
είναι μια βαλίτσα.
Όλα τ' άλλα είναι απρόβλεπτα.
Δεν είναι απόλυτα δικά σου.
Και όταν φύγεις, πρέπει να τα αφήσεις»

Αλέβ Αντίλ, *Οι αποσκευές* (Alev Adil, *Venus Inferis*)

«Οὐκ οἶδ' ὅττι θέω· δύο μοι τὰ νοήματα»
(Δεν ξέρω τι να κάνω. Συνεχώς διχάζομαι)
Σαπφώ
(έκδοση Lobel & Page, απόσπασμα 51)

I. ΚΥΚΛΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Λιθουανικά καλοκαίρια και κυπριώτικη καθημερινότητα

«Εδώ όλα είναι αλλιώς, μαμά», είπε η Νεφέλη κοιτάζοντας από το παράθυρο του αεροπλάνου το καλοκαιρινό Κάουνας, μια χαρά βολεμένο στη θηλιά των ποταμιών Νερίς και Νέμουνας. Το λαμπερό περίγραμμα των ποταμιών από τον ουρανό τής θύμιζε το σύμβολο της ειρήνης. Το κοριτσίστικο χαμόγελο, τα ναζιάρικα σουφρωμένα χείλη... μου ήρθε η σκέψη ότι η καρδούλα της νιώθει και αυτή ένα ξεχωριστό τρέμουλο κάθε φορά που αγγίζει τον ουράνιο θόλο της Λιθουανίας. Τον ουράνιο θόλο, από όπου το τέρμα της κάθε πόλης μοιάζει να χάνεται μέσα στα απέραντα δάση αιωνόβιων δέντρων, και αυτό δεν το βλέπεις αλλού πουθενά. Η μικρούλα μου η Νεφέλη... Κυπριωτοπούλα με μάνα Λιθουανή, που όμως θέλει να μοιάζει σαν ελεύθερη ηρωίδα γιαπωνέζικων anime, ζώντας στον εκτός τόπου και χρόνου κόσμο των επαναλαμβανόμενων εικόνων... Χρόνια ολόκληρα προσπαθώ να μαντέψω τις σκέψεις των κοριτσιών μου, λες και έχω ως μητέρα αδιαμφισβήτητο δικαίωμα στον εσωτερικό κόσμο του άλλου. Μπαίνω συχνά στον πειρασμό να βουτήξω στον πολύχρω-

μο βυθό των καθημερινών τους βιωμάτων, να μάθω πόση από την πολυγαπημένη μου Λιθουανία έχουν μέσα τους. Σαστίζω από την έκπληξη όταν σκέφτομαι το μεθυστικό πλήθος των πολιτισμών, που γυρίζει ολόγυρά μας σαν τροχός λουναπάρκ. Πόσο καινούρια μου φαίνεται η κοσμοθεωρία των κοριτσιών μου, πόσο εύθραυστος είναι ο χρόνος και ο τόπος, με τόσα πολλά ασυνήθιστα πρόσωπα της ελευθερίας και τόση νεωτερική μοναξιά. Ίσως η ελευθερία και η μοναξιά ταιριάζουνε, αν θεωρήσω την ελευθερία ως την ύπαρξη σε έναν κόσμο όπου μπορείς να τα επιλέξεις όλα, αλλά για λίγο. «Όλοι δείχνουν τόσο μόνοι, και είναι τόσο παράξενο, γιατί ο χώρος ολοένα και λιγοστεύει», θυμάμαι ένα στιχάκι της κύπριας φίλης μου της Αλέβ, γραμμένο για τη Νέα Υόρκη.

Ήταν λοιπόν μοιραίο να χαρίσει η ζωή στην Ηλέκτρα και τη Νεφέλη, από μικρά παιδάκια, έναν ασυνήθιστο συνδυασμό διαφορετικών πολιτισμών, να τις μάθει να μιλάνε αρκετές γλώσσες και να τις προσαρμόσει σε απροσδόκητες αποχρώσεις της καθημερινότητας. Απέκτησαν πολυπρόσωπο χαρακτήρα, που να ξεπετάει, σαν κλαδί πολύκορμου δέντρου, πρωτόγνωρα, ξεχωριστά άνθη, γιατί οι ρίζες δεν τρέφονται με το ίδιο χώμα. Τέτοιοι άνθρωποι θυμίζουν συχνά πολύχρωμο καλειδοσκόπιο με χτυπητά χρώματα, χωρίς από τα γυάλινα τζαμάκια του να προκύψει ποτέ κάποιος επαναλαμβανόμενος και προβλέψιμος συνδυασμός. Αν για πολύ καιρό δεν μπορείς να συμβιβαστείς με μια από τις μορφές σου –καθότι η ζωή χρειάζεται κάποιες απ' αυτές ταυτόχρονα–, αυτό εί-

ναι που λέμε «νεωτερική μοναξιά». Μόνοι μας μένουμε όχι όταν δεν έχουμε δίπλα μας δικό μας άνθρωπο, αλλά όταν αναγκαζόμαστε να κάνουμε σκόντο στον εαυτό μας και να αποχωριζόμαστε πάντα ένα κομμάτι του εαυτού μας. Αυτό είναι συνηθισμένο φαινόμενο σε ανθρώπους που ζουν ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς και γλώσσες, και σε σπίτια με πλήθος χτυπητές διαφορές και αναπόφευκτους συμβιβασμούς.

Δεν υπήρξα ποτέ αυταρχική μητέρα. Οι κόρες μου δεν μεγάλωσαν στην πατρίδα μου, και διαισθανόμουν πάντα ότι τους έλειπε η καθημερινή, άμεση επαφή με τη χώρα της μαμάς σαν πηγή δύναμης. Όλα όσα μπορούσα να τους δώσω, μόνη μέσα σε κυπριώτικο περιβάλλον, ήταν ο προσωπικός μου χρόνος, που αφιέρωνα σ' αυτές, και μια εξωτική γλώσσα, όμως όχι ο τόπος όπου γεννήθηκα, με τις ιστορίες, τους θρύλους του, τους ανθρώπους, την οικογενειακή εστία που σου χαρίζει ηρεμία, παρηγοριά και ασφάλεια. Πατρίδα των κοριτσιών μου έγινε η Κύπρος, και όλα τα θαύματα της πατρικής γης τούς τα έδειξε ο κύριος πατέρας τους. Ταυτόχρονα τον περιέβαλλε το διαρκές άγχος της ξένης συζύγου του: οι σιωπηλές δραπετεύσεις και υποχωρήσεις μου, που στην αρχή δεν μπορούσα να τις εξηγήσω ούτε στον ίδιο μου τον εαυτό. Έτρεχα να κρυφτώ στο καταφύγιο που το έλεγα πατρίδα μου. Βρισκόμουν εκεί κάθε μέρα, ενώ με κυνηγούσε η σκέψη και η αίσθηση ότι η ζωή στην Κύπρο όλο και περισσότερο ενώνεται σε αδιαίρετη μονάδα με την τύχη του άντρα μου. Με τρόμαζε η σκέψη ότι

βουλιάζω χωρίς επιστροφή στην κυπριώτικη ρουτίνα, που θα με κάνει τελείως δική της, χωρίς να μου αφήσει ούτε μία στιγμή να ανασάνω σαν άνθρωπος. Τα ταξίδια μου στη Λιθουανία έγιναν για μένα διέξοδος και βοήθησαν να αποσπαστώ από την καθημερινότητα της Κύπρου. Η Λιθουανία έγινε για μένα η Κιβωτός του Νώε, όπου προσπαθούσα να μαζέψω όλα όσα έπρεπε να διασώσω. Έγινε η σεμνή υπόσχεση διάσωσης του εαυτού μου, για την οποία δεν ήθελα να μιλήσω σε κανέναν, όπως όταν δεν θέλεις να μοιραστείς με κανέναν μια κρυφή παθιασμένη ιστορία αγάπης. Η Λιθουανία ενσάρκωνε το πραγματικό μου «εγώ» και ήθελα να αποφασίσω εγώ πόσο από αυτήν να δώσω, να χαρίσω, να επιτρέψω ή να μην επιτρέψω σε άλλους να την αγγίξουν.

Με το που ήρθα να ζήσω στην Κύπρο, προσαρμόστηκα προσεκτικά στο νησί, βήμα το βήμα, σαν να έμπαινα σε παγωμένο νερό. Ζύγιζα επιλεκτικά και προσεκτικά το καθετί καινούριο, το κάθε περιστατικό που με επηρέαζε και με άλλαζε. Συνέβαινε να εναντιώνομαι ανοιχτά στη νέα πραγματικότητα και να μην υποχωρώ, μέχρι να καταλάβω ότι η αντίθεση με την άλλη κουλτούρα δεν σου δίνει δύναμη, αλλά σου την παίρνει. Λιμάνι και ασφαλής κρυψώνα της αυτοπεποίθησής μου έγινε η Λιθουανία. Την πρόσεχα σαν θαμμένο μυστικό σε έναν λάκκο που δεν τον ήξερε κανείς, τη σκέπαζα με τα πιο όμορφα λουλούδια, την έκλεινα με ένα κομμάτι χρωματιστό γυαλί, της έριχνα χώμα, και μετά την ξέθαβα ξανά, καθάριζα καλά το γυαλί και θαύμαζα την ασυνήθι-

στη, θαρρείς αφύσικη ομορφιά των λουλουδιών μου. Αυτό το ξέσκαμμα ήταν κάπως χωρίς νόημα, λίγο παράλογο, πλην όμως αναπόφευκτο. Παιδιά τέτοια παιχνίδια τα λέγαμε με τις φίλες μου «μυστικά». «Θέλεις να σου δείξω ένα μυστικό;», λέγαμε η μία στην άλλη. «Δείξ' το μου». Και θαυμάζαμε εικόνες μικροσκοπικού ενυδρείου κάπου στο υπόγειο της πολυκατοικίας. Μετά το χαλούσαμε στο λεπτό, γιατί μυστικό που το δείχνεις δεν είναι πια μυστικό, και έπειτα δεν είχαμε εμπιστοσύνη η μία στην άλλη... Αν το δείξεις στη φίλη σου και δεν το χαλάσεις αμέσως, θα το χαλάσει κρυφά εκείνη και μετά θα πει ψέματα ότι το έκανε άλλος. Αυτοί ήταν οι κανόνες του παιχνιδιού. Όταν έχεις πολλά μυστικά ή κρυψώνες, κάποιος θέλει πάρα πολύ να τα βρει, να τα καταστρέψει, να τα ξεμπροστιάσει, να τα ξεγυμνώσει, να πάρει από σένα το αδιαμφισβήτητο δικαίωμα της κυριάρχου και της ιδιοκτήτριας του μυστικού. Στην Κύπρο δεν έγινε κάτι τέτοιο. Κανείς δεν με εμπόδιζε να έχω το απόλυτο δικαίωμα και το μονοπώλιο στα μυστικά της Λιθουανίας. Το νησί, με την αδιαφορία του για όσα συνέβαιναν ολόγυρα, με βοήθησε σ' αυτό, γιατί σε κανέναν εδώ δεν χρειαζόταν η Λιθουανία, όπως και σε κανέναν στη Λιθουανία δεν χρειαζόταν η Κύπρος. Για την ακρίβεια, η Λιθουανία και η Κύπρος ήταν και είναι χώρες ελάχιστα γνωστές, όχι μόνο η μία στην άλλη, αλλά και στον υπόλοιπο κόσμο, οπότε από μόνες τους παραμένουν ένα μυστήριο.

Η κατάσταση της απόλυτης κυριάρχου στην Κύπρο φαινόταν για γέλια, αν όχι για κλάματα, όμως

δεν θα έλεγα ότι ήταν δυσάρεστη. Είναι όμορφο να έχεις μυστικά, γιατί αυτά τραβάνε. Όταν μιλούσα με τους Κύπριους ένιωθα συχνά την καθημερινή τους νοσταλγία και έβλεπα ότι η νοσταλγία της πατρίδας και τα μυστικά της διατήρησης της ταυτότητάς τους δεν τους ήταν άγνωστα. Τέτοια «μυστικά» δεν αποτελούν έκπληξη για τους Κύπριους. Εμείς οι μικροί λαοί ξέρουμε τι, πού και πώς να κρύψουμε κάτι, όταν θέλουμε να μείνουμε ανεξάρτητοι. Αυτό και εγώ το ήξερα πολύ καλά, όχι επειδή δεν ήθελα να μιλήσω για τη Λιθουανία. Απλώς επειδή στην Κύπρο κανείς δεν με ρωτούσε και πολλά γι' αυτήν. Μόνο μια φορά ο κύπριος επίτιμος πρόξενος της Λιθουανίας με πήρε τηλέφωνο και με ρώτησε ποια γλώσσα μιλάνε οι Λιθουανοί και ποια είναι η πρωτεύουσα της χώρας «τώρα»... Μαζί με την «αόρατη» Λιθουανία ένιωθα και εγώ κάπως απαρατήρητη, σαν αόρατη. Αυτό με έκανε να ανησυχήσω, θαρρείς η ζωή σε προσπερνάει σαν κάποιος άγνωστος. Ήθελα να γίνω κάτι άλλο, κάτι διαφορετικό, κάπως να ξεχωρίσω και ταυτόχρονα να κερδίσω την εμπιστοσύνη των ανθρώπων που με περιέβαλλαν, να προσαρμοστώ, να γίνω ένα κομμάτι της κοινωνίας που ζούσα. Το να προσαρμοστώ δεν μου ήταν τόσο σημαντικό, όσο να με καταλάβουν, και δεν έκανα αυτές τις δύο έννοιες μία. Η κουλτούρα μιας άλλης χώρας κάποιες φορές μπορεί να φανεί τρομαχτικά ξένη, και όσο περισσότερο προσπαθείς να την καταλάβεις, τόσο περισσότερο ξένη τη βρίσκεις. Αυτό είναι ίσως το τίμημα της κατανόησης: το να καταλάβεις τον άλλο σημαίνει να ελευ-

θερωθείς από τον εαυτό σου και να δημιουργήσεις τα πάντα απ' την αρχή. Τότε ένιωσα ότι και η φοιτητική ζωή στη Ρωσία με έμαθε πως τα βήματα βαθιά σε έναν αλλιώτικο κόσμο οδηγούν σε ένα ξεκίνημα ενός καινούριου προσωπικού μύθου, σε ένα καινούριο «τάμπουλα ράζα».

Όσο περισσότερο μάζευα εμπειρίες από καινούρια ξεκινήματα, τόσο πιο παθιασμένα αναζητούσα τη μοναδικότητα του προσωπικού μου μύθου και την εξήγηση των γεγονότων. «Η ζωή πρέπει να είναι για τον άνθρωπο φωτεινή και ξεκάθαρη, και όχι σκοτεινή και γεμάτη λανθασμένες πορείες», συλλογίζομαι... Ήθελα να έχω παρελθόν και να νιώσω το μέλλον, να ζήσω τη μεταξύ τους σχέση και την πληρότητα, να γίνω συγγραφέας της προσωπικής μου ιστορίας, όχι μόνο ηρωίδα. Τη Λιθουανία την έθαψα σαν «μυστικό», που δεν άφησα κανέναν να μου το καταστρέψει, και τα «λουλούδια» εκείνου του μυστικού είχαν ξεραθεί εδώ και καιρό. Τη δική μου Λιθουανία την έσωσα, την προστάτεψα και σχεδόν αρρωστημένα την υπεράσπιζα από τους «βαρβάρους», που στις τάξεις τους έβλεπα ακόμα και τις κόρες μου, καθότι αυτές με κρατούσαν μακριά από την πατρίδα μου. Βρίσκονταν στην Κύπρο, ως κομμάτι του κόσμου του πατέρα τους, και η μαμά είναι άλλη χώρα. Στην Κύπρο ένιωθα μειονότητα. Σιγά σιγά αισθάνθηκα την ασημαντότητά μου σχεδόν παντού, οπουδήποτε προσπάθησα να καταξιωθώ ή να αναγνωριστώ. Θαρρείς σαν να έπαιρνα εκδίκηση γι' αυτό, έμαθα στα παιδιά μου λιθουανικά. Τα «τάισα» με τη γλώσ-

σα μου, που συχνά την αντικαθιστούσα με πραγματικό φαγητό. Δεν κατάφερνα καλά τα κυπριώτικα φαγητά και στην αρχή ούτε προσπάθησα να τα μάθω, αλλά προσπαθούσα να κάνω ότι δεν καταλαβαίνω ελληνικά, όταν οι κόρες μου μού ζητούσαν να φάνε. Είχαν τόσο συνηθίσει να με βλέπουν σιωπηλή ή να μιλάω μόνο λιθουανικά, που είχανε πάψει πια να ακούνε τις συνομιλίες μου με τους άλλους, και έλεγαν: «Αυτή δεν καταλαβαίνει». Απλά «αυτή», ούτε καν «η μαμά», άλλωστε οι μαμάδες είναι για να καταλαβαίνουν. Μόνο πολύ αργότερα αποδείχτηκε ότι η σιωπή μου ήταν για τις κόρες μου πιο εύγλωττη από όσο νόμιζα τότε...

Η μεγαλύτερη, η Ηλέκτρα, έμπαινε στα δεκαέξι της, όταν τυχαία με άκουσε που μάλωνα με έναν γραμματέα υπουργείου και παρατήρησε για πρώτη φορά ότι τα ελληνικά μου δεν είναι και τόσο χάλια. Τότε μου φάνηκε ότι στο υπέροχο βλέμμα της κρυφάλαμπε το παράπονο: μεταξύ μας ποτέ δεν είχαμε μια αβίαστη, ζωντανή συζήτηση στα ελληνικά σαν μάνα και κόρη. Ίσως της ήρθε η σκέψη πόσο άσκοπο ήταν να στραμπουλάει τη γλώσσα της σε όλα τα παιδικά της χρόνια και να μιλάει μια γλώσσα που να μην είναι η μητρική της. Βασικά κατάλαβε (και σώπασε) ότι μέχρι τότε δεν έτυχε να μιλήσει με τη μαμά «φυσιολογικά». Μιλώντας λιθουανικά, είχα το πάνω χέρι εγώ, διόρθωνα την προφορά της Ηλέκτρας, μετέφραζα στα λιθουανικά τις φράσεις που έλεγε στα ελληνικά (κάποιες φορές σχολαστικά μέχρι αηδίας), και βέβαια στην Κύπρο κανείς δεν ήξερε λιθουανικά

καλύτερα από μένα. Όμως τι σήμαιναν όλα αυτά για την Ηλέκτρα; Αυτό μάλλον δεν θα μου το πει ποτέ... Μου είπε μόνο: «Μαμά, μιλάς ελληνικά καλύτερα από τους Κύπριους, όταν χρειάζεται». Όντως μου χρειαζόταν πολύ να πάρω κρατική υποτροφία, και μιλούσα στο αμάξι με το κινητό, μέσα σε μπουτιλιάρισμα και φριχτό καύσωνα, ενώ κάθεσαι στο τιμόνι μούσκεμα στον ιδρώτα, και οι λέξεις σου φεύγουν αγκομαχώντας σαν ιδρώτας και γίνονται ουρλιαχτό. Ο γραμματέας με το αστείο όνομα Πάμπος, που θυμίζει το λιθουανικό ρεφρέν «παμ μπομ», ούρλιαζε κι αυτός: «Οι γονείς σας δεν γεννήθηκαν στην Κύπρο, γι' αυτό δεν έχετε όλα τα δικαιώματα των κυπρίων πολιτών». Δυσανασχέτησα βλέποντας ότι η όλη κατάσταση δεν οδηγούσε πουθενά, αλλά έπρεπε να μιλήσω έτσι, ώστε ο γραμματέας να με ακούσει και να με καταλάβει. Του εξήγησα για τα πολλά χρόνια που έζησα στην Κύπρο, για τους φόρους που πλήρωσα, για τις δύο κόρες που μεγάλωσα. Δεν ήθελα να μαλώσω και ούτε καν θύμωσα, όμως έμαθα να κάνω τη θυμωμένη στα κυπριώτικα, και μάλιστα με μεγάλη επιτυχία.

Οι συναισθηματικές εκδηλώσεις των Κυπρίων μου φαίνονταν πάντα λίγο παιχιδιάρικες (όχι σαν των Λιθουανών). Η πραότητα και η βραδύτητα των Κυπρίων όταν τους χαλάς την ηρεμία συχνά προκαλεί εκ μέρους τους αργοπορημένη και φιλοτεμπέλικη δικαιολογία. Τον Κύπριο δεν χρειάζεται καν να τον ρωτήσεις «πώς πάνε τα πράγματα;», αρκεί μόνο να πεις «γεια», και εκείνος σου απαντάει αυ-

θόρυμτα: «γεια, καλά είμαι, εσύ;», για να μην ξαναρωτήσεις. Ή, πολύ απλά, παραλείπουν το «γεια» και κόβουν δρόμο στην κουβέντα, λέγοντας «καλά, εσύ;». Μια άλλη απάντηση, εκτός από το «καλά», δεν έχεις να περιμένεις. Οι Κύπριοι είναι αυτάρεσκοι, δεν απαιτούν πολλά από τους άλλους. Στη συζήτηση δεν τους αρέσουν οι μακροσκελείς σοφιστείες και οι αιώνιες αντιπαραθέσεις, γίνονται απαιτητικοί και υψώνουν τον τόνο της φωνής τους. Ένωσα πολύ άβολα που τη φράση του Πάμπου για τα «δικαιώματα που δεν ισχύουν για μένα» την άκουσε η κόρη μου. Για λίγο μου φάνηκε ότι στα μάτια της, θαρρείς, μεταμορφώθηκα σε β' κατηγορίας κύπρια υπήκοο. Στα χρόνια μετά την ανεξαρτησία της Λιθουανίας, που τα πέρασα όλα στο εξωτερικό, συνήθισα τόσο σε πολιτισμικές και πολιτικές παρεξηγήσεις, λάθη, πειράματα, και στην ασημαντότητά μου, που σχεδόν ένωσα ακόμα και να φοβάμαι ότι κάποια στιγμή η κόρη μου θα χρησιμοποιήσει αυτές τις φράσεις σε κάποιον καθημερινό μας καβγά. Έδιωξα αυτή τη σκέψη λέγοντας: «Και εσύ έπρεπε να γίνεις δεκαέξι για να καταλάβεις ότι δεν είμαι μουγκή». Μήπως τα παιδιά έρχονται πιο κοντά στους γονείς όταν γίνονται ενήλικες και φεύγουν από το σπίτι; Όσο τους γονείς δεν τους έχουν βαρύνει τα γερατειά, έρχονται εκείνες οι σύντομες αλλά ευλογημένες στιγμές που και οι δύο μπορούν να μιλούν, αλλά και να ακούνε ο ένας τον άλλο. Ίσως κάπου, σε κάποιο σημείο της διαίσθησης, αυτή η αλληλοκατανόηση έρχεται και πιο νωρίς, αλλά δεν εκφράζεται με λόγια.

«Σας βαρέθηκα όλους, θα τα παρατήσω όλα και θα φύγω από δω». Τόσο εύκολα και ανέμελα έλεγα στον πρώτο μου εργοδότη στην Κύπρο αυτά τα λόγια, που με τίποτα δεν θα έλεγα στη Λιθουανία. (Τα πρώτα μου χρόνια στην Κύπρο δούλευα διερμηνέας σε ένα τουριστικό γραφείο, που, εκτός από τουρισμό, έκανε πολιτικούς γάμους Ρώσων και Ισραηλινών, καθότι πολιτικοί γάμοι στο Ισραήλ βασικά δεν υπάρχουν.) Παράξενο που στο εξωτερικό φερόμουν διαφορετικά από ό,τι στη Λιθουανία. Έλεγα ό,τι δεν θα μου ερχόταν ποτέ να πω στη Λιθουανία. Η διαφορετική κουλτούρα, θα έλεγα, με υποχρέωνε λιγότερο, δεν ντρεπόμουν να δείξω στους συνομιλητές μου ίσια-πέρα την ανυπομονησία μου, τα νεύρα μου, να κατακρίνω τους γύρω μου χωρίς να το πολυσκέφτομαι... όλα αυτά φαίνονταν απίστευτα ακόμα και σε μένα την ίδια. «Και η κόρη σου;», ρωτούσε σηκώνοντας τα φρύδια ο Αντρέας, κάνοντας σαν να τον ένοιαζε πολύ και μην πιστεύοντας ούτε μία μου λέξη. «Έτσι κι αλλιώς τίποτα δεν μπορώ να της δώσω...». «Ακόμα και η σκιά της μάνας μιλάει. Αυτό μην το ξεχνάς ποτέ», μου έκανε μια φορά κήρυγμα ο Αντρέας, που τις συμβουλές του εγώ, ζώντας ανάμεσα σε Κύπριους, τις δεχόμουν σαν μητρική φροντίδα. Ήταν σύμβουλος του πρώτου προέδρου της Κύπρου, του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, αντάρτης και «μυστικός πράκτορας», είχε συμμετάσχει ενεργά στον αγώνα των Κυπρίων ενάντια στους Βρετανούς. Πάντα ένιωθα ότι μου αρέσουν οι γενναίοι και οι αναρχικοί... Δυστυχώς η ιστορία του, που δεν πρόλαβα να την

ακούσω ολόκληρη, χάθηκε στον κόσμο της μετά θάνατον ζωής. Κάπου κάπου σκέφτομαι ότι στην Κύπρο πληθαίνουν οι άνθρωποι για τους οποίους πενθώ.

Δεν σκέφτηκα ούτε μία στιγμή αν χρειάζονται οι κόρες μου τα λιθουανικά. Ούτε καν τις ρωτούσα αν θέλουν να πάνε στη Λιθουανία. Γι' αυτό το ζήτημα δεν μιλούσα ούτε στους φίλους μου, ούτε στο κοντινό μου περιβάλλον, γιατί το ταξίδι μου στη Λιθουανία το θεωρούσα αναφαίρετο δικαίωμά μου να επισκεφτώ την πατρίδα μου. Εκεί είναι οι γονείς μου, τ' αδέρφια μου, οι φίλοι μου, και εγώ είμαι μακριά και μου λείπουν. Η επίσκεψη στην πατρίδα μου φαινόταν σαν θυσία και ταυτόχρονα τελεσίγραφο σ' αυτούς που σε αποχαιρετούν και σε προϋπαντούν. Τα τελεσίγραφα δεν σε φέρνουν ποτέ κοντά σε κάποιον, έτσι και εμένα δεν με έφεραν κοντά στα μέλη της οικογένειάς μου, παρά μονάχα δημιούργησαν πλήθος ερωτήματα. Η Λιθουανία συν τω χρόνω άλλαξε την κυπριώτικη ζωή μου, και αφέθηκα σε ένα συνεχές ταξίδι από τη μία στην άλλη όχθη του ποταμού της ζωής μου. Η μία χώρα με απελευθέρωνε για λίγο από την άλλη, και αυτό μου φαινόταν σαν τη μοναδική δυνατή επιλογή που είχα. Για χρόνια ολόκληρα έμαθα να ζω ανάμεσα σε δύο πατρίδες. Αυτό δημιούργησε νέες ψυχικές καταστάσεις, απροσδόκητα συναισθήματα, και έστειλε την έννοια της «επιλογής» στα αζήτητα. Ήρθε ο καιρός που δεν χρειαζόταν πια να διαλέξω ούτε χώρες, ούτε ανθρώπους, ούτε σταδιοδρομίες. Όλα άρχισαν να έρχονται και να παρέρχονται από μόνα τους, χωρίς μεγάλη προσπάθεια... Συχνά συμβαίνει να σου

προξενεί λύπη και ηττοπάθεια η αδυναμία σου να διαλέξεις, που μερικές φορές αφήνεις τους άλλους να σε διαλέξουν. «Διαλέγουμε όσους μας διαλέγουν»: σε αυτά τα λόγια του Ρολάντας Ραστάουσκας¹ υπάρχει κάποια αλήθεια.

Ούτε η κυπριώτικη οικογένειά μου επέλεξε τη Λιθουανία, όμως αυτό δεν τους προξενούσε καμία ηττοπάθεια. Για τις κόρες μου η Λιθουανία έμοιαζε σαν ένα ιδιόμορφο καθήκον, αλλά παρ' όλα αυτά ευχάριστο... Έπειτα εκείνες έβλεπαν τη Λιθουανία κάπως πιο πραγματική από ό,τι την έβλεπα εγώ. Για μένα η Λιθουανία, όσο περνούσε ο καιρός, έμοιαζε με έναν ονειρικό κόσμο, ενώ για τις κόρες μου ήταν κάπως περισσότερο γήινη, εκείνες άγγιζαν ό,τι δεν έβλεπα εγώ. «Εδώ οι σκάλες βρομάνε ξιτισμένη λεμονάδα... και τα αγόρια φτύνουν στον δρόμο... τα κορίτσια σε σπρώχνουν και φωνάζουν: “Για πρόσεχε λιγάκι!”»... «Τίποτα καλό δεν είδατε;», ρωτούσα εγώ, αλλάζοντας θέμα. «Α, ναι, τα δέντρα. Είναι πολύ όμορφα...». Μια φορά η Νεφέλη παράγγειλε κοκακόλα στην καφετερία «Πόλη του Ήλιου» στην πόλη Σιαουλιάι και ο νεαρός σερβιτόρος της έφερε σπράιτ. «Μα εγώ κοκακόλα σας ζήτησα...». «Και λοιπόν; Το σπράιτ δεν σου κάνει; Σχεδόν το ίδιο είναι. Τώρα τι, δηλαδή, να το πάω πίσω;». «Δεν πειράζει, θα το πιω», μουρμούρισε η Νεφέλη. Μετά είχε πάρει ανάποδες: «Αν είναι δυνατόν! Να σε βιά-

1. Rolandas Rastauskas: Σύγχρονος λιθουανός συγγραφέας. (Σ.τ.Μ.)

λει να κάνεις κάτι που δεν θέλεις... Αλλά και εσύ τέτοια είσαι...».

Κάθε καλοκαίρι η Λιθουανία ερχόταν να προϋπαντήσει τη Νεφέλη και την Ηλέκτρα, τα «κορίτσια απ' την Κύπρο». Δεν ήταν κάποια αφηρημένη Λιθουανία, αλλά συγκεκριμένοι άνθρωποι: η γιαγιά μου, οι γονείς και τ' αδέρφια μου, που με ευσυνειδησία εκτελούσαν την αποστολή του προστάτη, του συνοδού και του συγγενή που τα φροντίζει όλα. Η λιθουανική οικογένεια με στήριζε πιστά σε όλες τις συνωμοσίες μου, ίσως επειδή η ζωή μου στην Κύπρο φαινόταν επιτυχημένη και με πίστευαν. Μόνο στη γιαγιά η ζωή εκτός Λιθουανίας δεν φαινόταν φυσιολογική και δεν άλλαξε ποτέ την ακλόνητη σαμογιτική² πεποίθησή της. Να φύγεις σε άλλη πόλη μπορείς, για να βρεις καλύτερη δουλειά, αλλά γιατί να φύγεις από τη χώρα σου; Μόνο λόγω φτώχειας αξίζει να παίρνει κανείς των ομματιών του. Έτσι έφυγαν κάποιοι συγγενείς της από τη Λιθουανία στα χρόνια του Μεσοπολέμου στην Αμερική και χάθηκαν χωρίς να αφήσουν ίχνη. Έπειτα, δεν πέρασε πολύς καιρός που ο σχολαστικός πατέρας μου, έχοντας μέσα του έναν μελετητικό ερευνητή, έβγαλε συμπέρασμα, που το στή-

2. Σαμογιτία (λιθουανικά: Žemaitija, προφέρεται: Ζε-μαϊτία): Πρόκειται για τη δυτική Λιθουανία, η οποία έχει δική της διάλεκτο, τα σαμογιτικά ή σαμογιτικά. Σε αντιστοιχία με τα ελληνικά αναλογούν στη διάλεκτο της Κρήτης. Οι κάτοικοι της δυτικής Λιθουανίας, οι Σαμογιίτες, χαρακτηρίζονται ως πεισματάρηδες, τοπικιστές, πιστοί στις παραδόσεις τους και ανυπόταχτοι. (Σ.τ.Μ.)

ριξε με παράξενες συμπτώσεις, ότι κάποια μέλη της οικογένειας, που λέγονταν Μαρτσίνκους, κατέληξαν στο Βατικανό... Τη ζωή στην ξενιτιά η γιαγιά τη χαρακτήριζε μονολεκτικά: βάσανο. Σαν τη Λιθουανία πουθενά δεν θα βρεις. Είναι φοβερό να ζεις πάνω στην καυτή πέτρα. Και αν κουνιέται κιόλας αυτή η πέτρα... Έτσι της φαινόταν η Κύπρος. Πάντα ένωθα ότι η γνώμη της γιαγιάς είναι σωστή και αδιαμφισβήτητα σοφή. Αν έπαιρνα το μέρος κάποιου στην οικογένεια, ήταν συνέχεια της γιαγιάς. Έτσι έμεινα και εγώ γι' αυτήν, η *Dalyté* («Νταλίτσα»), παρόλο που γυρνούσα από το «διάστημα»... η λιθουανή γιαγιά μου ήταν η μόνη μη φανταστική, πραγματική Λιθουανία, που χάθηκε με τον θάνατό της και δεν ξαναγύρισε. Χωρίς αυτήν όλος ο κόσμος μου άλλαξε... ακόμα και τα όνειρά μου.

Η απώλεια ενός δικού σου ανθρώπου αφήνει πάρα πολλά αναπάντητα ερωτήματα... Σκέφτομαι τις γενιές και τις διαφορές μεταξύ τους. Η γενιά είναι και ιστορική εποχή, και ημερολογιακά έτη... Δεν θέλω να παραδώσω τη γιαγιά μου στην επερχόμενη γενιά, γιατί ο θαυμαστός της κόσμος είναι μεγάλο κομμάτι της ζωής μου. Νομίζω τελικά ότι νιώθω πως δεν ανήκω μόνο στη γενιά μου. Η ταυτότητά μου σε διαφορετικές χρονικές στιγμές είναι πολύχρωμη σαν κολάζ. Είμαι όπως απαιτεί ο ρόλος που μου προσφέρεται στην εκάστοτε εποχή: αρχαϊκή και μεσαιωνική, ρομαντική του 19ου αιώνα και προγραμματίστρια του μέλλοντος ή ίσως και εξωγήινη από άλλον πλανήτη. Κάποιες φορές πρέπει να παίξεις πολλούς

ρόλους ταυτόχρονα, γι' αυτό και νιώθω σαν κανένα απολίθωμα ή σαν να μην έχω γεννηθεί ακόμη... Άνισες, διαφορετικές εμπειρίες ιστορικού χρόνου θαρρείς μας μοιράζουν σε διαφορετικές τροχιές ταχύτητας του πλανήτη μας. Τα χρόνια που έζησε ένας Κύπριος μπορεί να φαίνονται σε έναν Λιθουανό σαν μια μέρα γεμάτη περιστατικά, και η μέρα ενός Λιθουανού μπορεί να θυμίζει στον Κύπριο μονότονη αιωνιότητα. Ίσως γι' αυτό στις γενιές των Κυπρίων δεν συνηθίζονται αυτά τα χαρακτηριστικά που έχουν οι Λιθουανοί της ίδιας εποχής. Και το αντίθετο, φυσικά...

Αυτές οι διαφορές κάνουν ακόμα πιο έντονες τις αναμνήσεις της Ηλέκτρας για τη γιαγιά στη Λιθουανία, και την γοητεύει ακόμα περισσότερο η δύναμη και η σοφία της αιωνόβιας γυναίκας. Η Ηλέκτρα δεν λέει «λιθουανική σοφία» και δεν συνδέει τη γιαγιά μόνο με τον λιθουανικό τόπο και χρόνο. Αυτά ήταν τα λιθουανικά καλοκαίρια της Ηλέκτρας, απάθανατισμένα στις εγγλέζικες τρισδιάστατες ταινίες που έφτιαχνε μόνη της. Η γιαγιά της είχε φτιάξει καροτσάκι με παλιές ρόδες από παιδικό καροτσάκι και μεταλλικά κουτιά από τρόφιμα. Έβαζε λοιπόν μέσα την Ηλέκτρα, αφού προηγουμένως είχε στρώσει άχυρο απαλό σαν μετάξι, και την πήγαινε βόλτα στα δρομάκια του χωριού Μεσκίνες, τραγουδώντας και μαζεύοντας αγριολούλουδα... Έτσι έμεινε η Λιθουανία στα βάθη των αναμνήσεων της Ηλέκτρας. Αντίθετα, η Νεφέλη δεν θυμάται σχεδόν καθόλου τη γιαγιά, δεν μιλά πολύ για τους συγγενείς στη Λιθουανία, θυμάται μόνο μια μεγάλη μηλιά και τις μα-

γικές κούνιες που έστησε ο παππούς της ο Αντάνας, και η Νεφέλη περνούσε σ' εκείνες τις αργές και φωτεινές ώρες του καλοκαιριού, κάνοντας όνειρα, ποιος ξέρει σε ποια γλώσσα. «Μαμά, στη Λιθουανία είναι όλα αλλιώτικα. Όλα είναι τόσο παλιά, ακόμα και οι άνθρωποι. Με κάνουν να λυπάμαι». «Και η Κύπρος είναι αρχαία, μέχρι εκεί που δεν παίρνει», απαντάω εγώ. «Η Κύπρος είναι τόσο αρχαία, που ξαναγίνεται καινούρια», επαναλαμβάνει εκείνη την αγαπημένη φράση του μπαμπά της του Χρυσάνθου.

Το σχολείο της Νεφέλης

Κάποτε αγόρασα στη Νεφέλη λιθουανικό άτλαντα όλων των χωρών του κόσμου, πολυτελή και ακριβό, με αστραφτερό εξώφυλλο. Ήταν ένα από τα βιβλία που εκείνη μπορούσε να διαβάσει στα λιθουανικά και να μάθει τα ονόματα των χωρών του κόσμου, που δεν είχαν τίποτα κοινό με τα ελληνικά. Σάστισε όταν δεν βρήκε εκεί την Κύπρο, την πατρίδα της. Οι συγγραφείς έκαναν λάθος και δεν έβαλαν μια τελίτσα στη Μεσόγειο. Βέβαια, αν μου το έλεγε αυτό εμένα η κόρη μου θα έβρισκα κάποια δικαιολογία, αλλά καθότι παραπονήθηκε στον «παπάκη», τον μπαμπά της, έλαβε τη συνηθισμένη απάντηση ότι όλοι οι λαοί από «εκεί που κάνει κρύο» δεν είναι και τόσο «καλλιεργημένοι», και ότι εκείνος θα της αγοράσει ελληνικό... τα βιβλία παράβγαιναν το ένα με το άλλο στη βιβλιοθήκη της Νεφέλης. Τα λιθουανικά, κατά τη γνώμη της, είχαν πιο όμορφες ζωγραφιές, και τα βαθμολογούσε σαν μικρή καλλιτέχνη. Είχε τα αγαπημένα της λιθουανικά παραμύθια με παράξενες εικόνες, χωρίς χρώματα, μόνο περίγραμμα, αλλά ήταν εντυπωσιακές, γιατί όλους τους πρωταγωνιστές τους έδειχναν σαν γίγαντες, σαν να τους έβλεπες με μεγεθυντικό φακό. Ίσως γι' αυτό οι Λιθουανοί φαίνονταν στη Νεφέλη με τεράστια πόδια και χέρια, γιγαντιαίο ύψος, σαν δέντρα, και τα ζώα, μι-

κρά και μεγάλα, έφταναν ως τη στέγη του σπιτιού. Ακόμα θυμάται την ιστορία με τον κόκορα, όταν ένας κόκορας στο χωριό Μεσκίνες γρατζούνισε στο πόδι την αδερφή της την Ηλέκτρα και έμεινε σημάδι. Η Ηλέκτρα κάθε φορά που διηγείται αυτή την ιστορία σκάει στα γέλια, και η Νεφέλη φοβάται, όπως όταν της διάβαζα λιθουανικά παραμύθια. Και επιπλέον σ' αυτά τα παραμύθια οι Λιθουανοί πάντα δουλεύανε τους Γερμανούς και μιλούσαν λιθουανικά όπως και εκείνη, έχοντας υιοθετήσει κυριολεκτικά τη σαμογίτικη διάλεκτο της περιοχής της πόλης Σιαουλιάι, εκεί όπου περνούσε τα «καλοκαίρια της μαμάς».

Ίσως από αυτά τα καλοκαίρια την τράβηξαν τα λιθουανικά βιβλία, που ταυτόχρονα αποτελούσαν μια κάποια σχέση με τη μαμά: αν δεν κατάφερνε να διαβάσει όλη τη σελίδα, μου έλεγε να της διαβάσω εγώ: «Καλύτερα εσύ. Φωναχτά». Το διάβασμά μου η Νεφέλη το έβρισκε αστείο και ακατάστατο, με πολλές διακοπές, και ασυνήθιστη φωνή, τελείως ξεκομμένη από την καθημερινή ζωή. «Κάνεις την έξυπνη», με διέκοπτε εκείνη. Εγώ έκανα χειρονομίες, ανοιγόκλεινα τα μάτια μου, λες και προσπαθούσα με όλη μου τη δύναμη να την πείσω ότι αν δεν με κοιτάει χάνει όλο το νόημα. «Μόνο ο εαυτός σου σε νοιάζει», έλεγε η Νεφέλη όταν τελείωνα το διάβασμα. Η κύπρια κόρη μου συχνά κορόιδευε τη μαμά της και κάποιες φορές δεχόταν να πει και τον λόγο. Πρώτα απ' όλα της φαινόμουν όχι αρκετά μοντέρνα, «οπισθοδρομική», και «στον κόσμο μου», και με έλεγε «ονειροπαρμένη». Την μπέρδευε που οι παρατηρή-

σεις μου και τα αισθήματά μου δεν ταίριαζαν μεταξύ τους, ότι απ' τη μια ζω πολύ έντονα πότε τη γραπτή και πότε την προφορική διήγηση, αλλά το νόημα το καταλαβαίνω πολύ αργά: «Δεν το πιάνεις».

Επίσης η Νεφέλη παραξενευόταν που με ενδιέφερε η ζωή των άλλων. Μέχρι σήμερα προσπαθώ να της δώσω να καταλάβει γιατί με νοιάζουν τα προβλήματα των άλλων και αναλαμβάνω γι' αυτά προσωπική ευθύνη. Κάποτε, για αρκετά χρόνια την πρόσεχα όταν αρρώστησε, και δεν την άφηνα μόνη της ούτε στιγμή, και αυτό την έδινε πολύ στη Νεφέλη, και μάλιστα το έβλεπε σαν ό,τι χειρότερο μπορούσε να συμβεί στη χαρούμενη ηλιόλουστη ζωή της. Όπως αποδείχτηκε, εκείνη πίστευε ακράδαντα ότι κανείς δεν έχει δικαίωμα να είναι υπεύθυνος για το σώμα ενός άλλου ανθρώπου, ούτε καν η μάνα. Το σώμα του άλλου είναι άλλος πλανήτης, και ποιος μπορεί να έχει τόσο θράσος και τρέλα να πάρει επάνω του όλη την ευθύνη για τον άλλο... Δεν καταλάβαινε γιατί εγώ συνεχώς ανησυχούσα για το μέλλον της. Της φαινόταν, και δεν μου το έκρυβε, ότι είμαι «ανασφαλής» μαμά, γιατί δεν μου φτάνει το παρόν και το ότι είμαι μαζί της εδώ και τώρα: «Είσαι αχόρταγη, θέλεις να τα ξέρεις όλα». Μάλλον εννοούσε ότι θέλω να είμαι η αιτία όλων όσα συμβαίνουν γύρω της, όμως οι ανθρώπινες πράξεις μου και τα μητρικά μου αισθήματα μερικές φορές δεν συνδέονταν μεταξύ τους, έτσι που αν ο άλλος δεν σκέφτεται ανεξάρτητα, όπως εκείνη, τον μπερδεύει συχνά. Με άλλα λόγια, ούτε η Νεφέλη ένιωθε ασφαλής μαζί μου, και μεταξύ μας υπήρ-

χε πάντα ένταση, γιατί και οι δυο μας ήμασταν φοβερά εξαρτημένες η μία από την άλλη. Η Νεφέλη, μισή Κύπρια μισή Λιθουανή, ήθελε οπωσδήποτε να μάθει αν υπήρχαν στο νησί και άλλες σαν κι αυτήν, προϊόντα μεικτών γάμων, και τι έκαναν, πώς ζούσαν και τι ένιωθαν. Είχε την ανάγκη να πιστέψει ότι η Κύπρος είναι το σπίτι της, το μοναδικό, αναντικατάστατο, αγαπημένο σπίτι της. Δεν ήθελε το δράμα των δύο πατρίδων, που έζησε η μητέρα της, και ταυτόχρονα της φαινόταν παράξενο ότι η πατρίδα μπορεί να είναι μόνο μία, όπως για τον πατέρα της. Έψαχνε καινούρια κατανόηση της ιδέας «πατρίδα», καινούρια Κύπρο και ένα αγαπημένο μέρος, που να είναι το σύγυρο καταφύγιό της. Η Νεφέλη ήθελε τον δικό της προσωπικό μύθο, που να μπορεί να την τυλίξει για λίγες στιγμές μοναξιάς. Διάβασε διάφορες ερμηνείες αρχαίων ελληνικών μύθων, που τη γοήτευαν όπως τα λιθουανικά παραμύθια. Στους μύθους την καθημερινή ζωή την αντικαθιστούσαν οι περιπέτειες, τον μονόλογο ο διάλογος, όμως το πιο σημαντικό ήταν ότι σε κάθε στιχάκι καθρεφτιζόταν το πάθος των Ελλήνων και το όνειρο να γράψουν ανεπανάληπτη ιστορία. Το αιώνιο ερώτημα του Έλληνα, όπως έλεγε ο μπαμπάς της ο Χρυσάνθος: «Εγώ ξέρω ποιος είμαι, οι άλλοι όμως το ξέρουν;». Η Νεφέλη ένιωθε ότι πρώτα απ' όλα ήταν κληρονόμος του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Έχει αρχαίο ελληνικό όνομα, που στη μυθολογία σημαίνει ότι γεννήθηκε από τα σύννεφα. Ονειρευόταν ότι αν αναποδογυρίσεις τα σύννεφα θα μεταμορφωθούν σε πρωτόγνωρες μορφές και θα

δει τον κόσμο διαφορετικά από την πραγματικότητα. Της άρεσε η σκέψη ότι η μυθική Νεφέλη ήταν η θεά των σύννεφων, ευαίσθητη, γεμάτη θηλυκότητα, που την αγαπούσαν οι φίλοι της για την προσοχή και τη φροντίδα που τους έδειχνε. Ίσως στην προηγούμενη ζωή της ήταν και αυτή σύννεφο... Ίσως τελικά ο καλύτερος τρόπος να καταλάβεις ποιος είσαι είναι να βρεις ποιος ήσουν, ακόμα και αν πρόκειται για κάτι φανταστικό. Και ο κόσμος φαινόταν στη Νεφέλη φανταστικός σαν μύθος, και οι άνθρωποι σαν ήρωες του μύθου ο ένας στη φαντασία του άλλου, και στην ουσία χωρίς να γνωρίζουν ο ένας τον άλλο.

Τα βιβλία ιστορίας της Κύπρου στο γυμνάσιο μου επιβεβαίωσαν αυτή την άποψη. Τα γεγονότα και τα πρόσωπα που εξιστορούν άλλαζαν με ταχύτητα αστραπής, σαν σύννεφα στον ουρανό, ίσως γι' αυτό η Νεφέλη θυμόταν περισσότερο απ' όλα την τελευταία βασίλισσα της Κύπρου, τη Βενετσιάνα Αικατερίνη Κορνάρο. Η βασίλισσα Αικατερίνη ήταν μισή Ελληνίδα, απόγονος μιας βενετσιάνικης δυναστείας, από τις πιο παλιές που κυβερνούσαν τότε τον τόπο, και είχε ανατραφεί με τις παραδόσεις των Βενεδικτινών. Η οικογένειά της την πάντρεψε «με την Κύπρο», προσπαθώντας να μεγαλώσει τη δύναμη των Βενετών στην Ανατολική Μεσόγειο, όπου εκείνη την εποχή οι μουσουλμάνοι τρώγονταν με τους καθολικούς, και οι καθολικοί με κτηνώδεις μεθόδους προσπαθούσαν να αποδυναμώσουν την ορθοδοξία. Η βασιλεία της Αικατερίνης στην Κύπρο κράτησε σχεδόν δύο δεκαετίες του 15ου αιώνα. Κατά τη διάρκειά της

συνέβη η βασίλισσα να κηδέψει στο νησί τον άντρα της και τον γιο της, τον ένα μετά τον άλλο. Μετά εγκατέλειψε το νησί και εξαφανίστηκε χωρίς να αφήσει ίχνη... «Μήπως νομίζεις ότι είσαι η Αικατερίνη Κορνάρο;», χαμογελάει η Νεφέλη, θέλοντας να τονίσει ότι μετά από δύο δεκαετίες στην Κύπρο ακόμα ψάχνω τη θέση μου σ' αυτήν τη χώρα και κάποιες φορές ταυτίζω τη μοίρα μου με τη δραματική μοίρα της ξένης βασίλισσας... Τη βιογραφία της μέχρι σήμερα την τυλίγει πυκνό μυστήριο. Ο καιρός της ενετικής κυριαρχίας στην Κύπρο περιγράφεται από την ιστορία ως η χειρότερη εποχή του νησιού, γεμάτη πείνα, αρρώστιες και μαζικούς θανάτους, όμως εκείνη την εποχή στο νησί άνθησε ένας από τους πιο όμορφους αρχιτεκτονικούς ρυθμούς της Ανατολικής Μεσογείου. Τα κτίσματα εκείνης της εποχής διατηρήθηκαν σε πολύ καλή κατάσταση και τώρα σε χάρη και ομορφιά είναι παρασάγγας πιο μπροστά από το γυμνάσιο που πήγαινε η Νεφέλη.

Το γυμνάσιο Μακεδονίτισσας χτίστηκε στην άκρη της Λευκωσίας, κοντά στην Πράσινη Γραμμή. Αρχικά είχε χτιστεί με σιλ «ό,τι να 'ναι», στα γρήγορα, στα χρόνια του πολέμου της δεκαετίας του εβδομήντα, για τα προσφυγόπουλα των Ελληνοκυπρίων από τη βόρεια Κύπρο. Ο πόλεμος κράτησε μόλις τέσσερις μέρες, ήταν ξαφνικός και σύντομος, όπως όλοι οι πόλεμοι με άνισους αντιπάλους. Φτάνει μόνο να φανταστεί κανείς για μια στιγμή μια ένοπλη σύγκρουση ανάμεσα σε ένα μικροσκοπικό κράτος και την τεράστια γειτονική χώρα, και οποιαδήποτε πολιτική

συζήτηση «υπέρ» ή «κατά», ποιος φταίει και ποιος δεν φταίει, γίνεται θέατρο του παραλόγου. Οι αιτίες, όποιες και αν ήταν, δεν μοιάζουν παρά με αστεία αφορμή, που χρησιμοποιεί μια μεγάλη δύναμη όταν αποφασίζει να καταπατήσει τη μικρή. Αποφάσισαν, το έκαναν, τα μοίρασαν και πήραν ό,τι πήραν, για πολύ καιρό, ίσως και για πάντα. Ο σύντομος πόλεμος σε μικρή χώρα, σαν ξαφνικό τελεσίγραφο, δεν αφήνει χρόνο για να καταλάβεις ότι από την επόμενη μέρα όλα θα αλλάξουν ανεπιστρεπτί. Η ζωή θα πρέπει να συνεχιστεί πάραυτα, διαφορετικά και σε άλλο μέρος, και, ακόμα χειρότερα, μόλις δυο βήματα από το παλιό σου σπίτι, που σήμερα ανήκει πια σε άλλους. Η ξαφνική αλλαγή περιβάλλοντος έμαθε τους Κύπριους να παίρνουν γρήγορες αποφάσεις και να μην εμβαθύνουν σε λεπτομέρειες. Σήμερα χρειάζονται σκηές για τη νύχτα, παράγκες για να κάνουν τα παιδιά τα μαθήματά τους και φωτιά για να ψήσουμε σουβλάκια, και αύριο... Το αύριο, όπως λένε οι Κύπριοι, είναι άλλη χώρα.

Το γυμνάσιο στη «χώρα του αύριο», με τον πενιχρό αρχιτεκτονικό ρυθμό του, λίγο πολύ θύμιζε παράγκα, όπως και τα περισσότερα δημόσια κτίρια της Κύπρου, που μπορεί κανείς να αποκαλέσει όχι χώρους εργασίας, αλλά ιδρύματα για να περνάει η ώρα. Θέλω να πω, δηλαδή, ότι κατά την αρχιτεκτονική και η δουλειά, ή όπως είναι ο χώρος εργασίας έτσι είναι και ο εργαζόμενος. Μεταπολεμικά στην Κύπρο έπρεπε πρώτα απ' όλα να ληφθούν πλήθος αποφάσεις αρχιτεκτονικής φύσεως, να χτιστούν εκατοντά-

δες σπίτια για να στεγάσουν εκατοντάδες οικογένειες. Τα πιο σημαντικά σημεία της Λευκωσίας γέμισαν γρήγορα με ευαίσθητα κτίρια, θαρρείς φτιαγμένα με ραβδάκια και τουβλάκια λέγκο, που θυμίζουν τα μικρά σπιτάκια που βλέπεις σε παιδικούς σταθμούς. Τα κτίρια αυτά μέχρι σήμερα τα ξαναβάφουνε, τα ενισχύουν, χτίζουν γύρω τους τοίχους και δίνουν στην πρωτεύουσα της Κύπρου εμφάνιση μεταμοντέρνας, «προσωρινής» πόλης. Το ίδιο προσωρινό και το ίδιο εύκολο να ξεμονταριστεί έδειχνε και το γυμνάσιο Μακεδονίτισσας, αν και το επέκτειναν, και, καθότι μεγάλωσε η πόλη, εκείνο δεν βρίσκεται πια στην άκρη της Λευκωσίας, αλλά στην καλύτερη περιοχή της. Το σχολείο το λένε ακόμα «γυμνάσιο προσφύγων» και κάποιες οικογένειες αυτής της καλής περιοχής αποφεύγουν να στείλουν εκεί τα βλαστάρια τους, γιατί κυκλοφορούν φήμες ότι στο σχολείο ακόμα υπάρχουν «φαντάσματα»: γι' αυτό και οι καθηγητές, λέει, γεμίζουν τα μαθήματα με τη δική τους φαντασία, ανάλογα αν κάθεται καλά ο καιρός και αν έχουν κέφι, και έχουν τους μαθητές σαν «στρατιωτικά». Οι μαθητές, λέει, «εκδικούνται», προτιμώντας αντί για μαθήματα το κάπνισμα, τον μπουκαλοπόλεμο και άλλες ανήθικες δραστηριότητες...

Τη Νεφέλη την ενδιέφερε πολύ η ιστορία του αγαπημένου της γυμνασίου – οι φήμες και τα γεγονότα. Όλα αυτά ήταν σημαντικά για εκείνη, παρόλο που η ίδια ανήκε στη γενιά της «χώρας του αύριο», ένιωθε ότι είναι μόνο «μισή» Κύπρια, από τον πατέρα της, και για τον πόλεμο είχε ακούσει μόνο από

τους μεγάλους. Στην Κύπρο όλα φαίνονται πολύ κοντά, απελπιστικά κοντά: το παρελθόν, το παρόν, η σύγκρουσή τους, η θάλασσα, τα πλοία, οι γείτονες από τη Μέση Ανατολή που δεν λένε να ησυχάσουν, και όλα αυτά τα αγκαλιάζει η Αυτού Μεγαλειότης το «Σιγά Σιγά», το χαρακτηριστικό γνώρισμα της ζωής στο νησί. Στα μαθήματα ιστορίας των σχολείων της Κύπρου υπάρχουν διδακτικές ώρες αφιερωμένες στο «Δεν ξεχνώ», στις οποίες οι κύπριοι μαθητές μαθαίνουν ότι δεν πρέπει να ξεχάσουν όσα χάθηκαν στον περασμένο πόλεμο. Το σημαντικό είναι ότι η ιστορία είναι γεμάτη όχι μόνο γεγονότα, αλλά και επικίνδυνες συναισθηματικές εξάρσεις, οπότε μπορεί κανείς να καταλάβει από πού ενδέχεται να εμφανιστούν εχθροί. Η Κύπρος δεν είχε ποτέ εχθρούς, μόνο κατακτητές, και με τους κατακτητές οι Κύπριοι έμαθαν να φέρονται έξυπνα, όπως με τα αδέσποτα σκυλιά: να μην τους τσιγκλάνε, για να μην τους ορμήσουνε.

Από παλιά κιόλας η παρουσία ξένων και επισκεπτών στο νησί δεν ξαφνιάζει κανέναν. Η ετερότητα έγινε μέσα από τους αιώνες κομμάτι της πραγματικότητας της Κύπρου και συχνά σοβαρός λόγος για να δημιουργηθούν κοινότητες της κάθε ομάδας. Η ανάγκη της επιβίωσης έκανε τον Κύπριο από Σολομώντα να γίνει Σολομωνίδης, από Σολομωνίδης Σελίμ και ξανά απ' την αρχή. Ο Κύπριος είναι συνέχεια ο άλλος, ο διαφορετικός, χωρίς ισχυρή κληρονομιά, όμως σε αυτό το τμήμα τόπου και χρόνου που του δόθηκε πάντα θα ξεχωρίσει τον δικό του από τον ξένο και θα παραμείνει πιστά αυτό που είναι εδώ και τώρα.

Η Νεφέλη πίστευε ότι η ιστορία της Κύπρου είναι από τις αρχαιότερες στον κόσμο, άκρως διδακτική, και μπορεί να αποτελέσει το καλύτερο παράδειγμα αιμομιξίας, βεντέτας, θρησκευτικών ραδιουργιών και πολιτικού ψεύδους. Η Νεφέλη εξέφραζε ανοικτά την απορία της ότι το νησί δεν έχει μόνο εχθρούς, αλλά και φίλους, καθότι οι φίλοι βοηθούν να λυθεί το πολύχρονο Κυπριακό. Το πιο παράδοξο είναι ότι η εικόνα του εχθρού στο νησί εμφανίστηκε ταυτόχρονα με την ανεξαρτησία του, με την ίδρυση της νεοσύστατης δημοκρατίας, δηλαδή όχι πολύ παλιά, χωρίς να αλλάξει καλά καλά ούτε μία γενιά. Άραγε χρειάζονται οπωσδήποτε οι εχθροί; Μια από τις αγαπημένες ασχολίες της Νεφέλης ήταν να ερευνά τα εικονογραφημένα βιβλία ιστορίας της Κύπρου και τις αυτοβιογραφίες των Κυπρίων, που θα τις βρεις στο κάθε σπίτι, στα ράφια της βιβλιοθήκης, μαζί με εικόνες, πορσελάνινα αγαλματίδια και κινέζικα μπονσάι. Για την ακρίβεια, άλλα βιβλία μπορεί και να μη βρεις, μόνο αυτοβιογραφίες. «Αν θέλω κάτι να διαβάσω, θα το γράψω μόνος μου», αστειεύονται οι Κύπριοι. Γράφουν, μετά τα τυπώνουν σε χαμηλό τιράζ στο τυπογραφείο κάποιου συγγενή και έτσι ο καθένας γράφει βιβλίο της προσωπικής του ιστορίας, που γίνεται τμήμα της μεγάλης ιστορίας της Κύπρου. Τέτοια βιβλία μαζεύει ο δημοσιογράφος πατέρας της Νεφέλης και το σπίτι του είναι γεμάτο απ' αυτά ως επάνω. Το σπίτι έγινε αρχείο ιστορίας της Κύπρου, που μέσα του οι φύρδην μίγδην συγκεντρωμένες διηγήσεις και τα γεγονότα σκοντάφτουν συνέχεια το ένα

στο άλλο. Όπως π.χ. σε ένα ράφι θα βρεις ένα βιβλίο για τα πορνεία της Λάρνακας στην αρχή του 20ού αιώνα και δίπλα του ακριβώς την ιστορία της ποδοσφαιρικής ομάδας του κομμουνιστικού κόμματος στα τέλη του ίδιου αιώνα...

Παρ' όλο το χάος στη βιβλιοθήκη του σπιτιού, τα γεγονότα της Κύπρου είναι τακτοποιημένα στη σειρά, μαζεμένα στο πέρασμα του χρόνου σαν χάντρες σε κομπολόι. Μόνο ένα γεγονός της ιστορίας της Κύπρου υπάρχει που δεν μπορεί να σβήσει με τίποτα: η Πράσινη Γραμμή. Όπως φαίνεται, ο χρόνος για το θέμα αυτό έχει εδώ και πολύ καιρό βρεθεί, καταναλωθεί, παρέλθει, και παρ' όλα αυτά ακόμα δεν φτάνει, όπως το σπίτι της Νεφέλης δεν φτάνει για το πλήθος των βιβλίων. Αυτό το γεγονός λες και αιωρείται στον αέρα, μεταμορφώθηκε σε άστεγο, διαβάτη, πλευρική διακλάδωση του χρόνου, προβληματική και όχι ιδιαίτερα νόμιμη, όπως το λαθρεμπόριο. Η Νεφέλη θυμάται πολύ καλά εκείνη τη μέρα που με τις ευλογίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης η Πράσινη Γραμμή ξεθώριασε σαν παλιόσκινο. Ξεθώριασε, όμως δεν άνοιξε, αν και η Ευρώπη γιόρτασε την επανένωση της τελευταίας μοιρασμένης πρωτεύουσας. Μόνο στην Κύπρο δεν υπήρξε θρίαμβος, εδώ βασικά τίποτα δεν άλλαξε, καθότι στο νησί οι αλλαγές γίνονται πιο αργά από την υπόλοιπη ήπειρο. Ίσως τελικά η Αυτού Μεγαλειότης το «Σιγά Σιγά» είναι ο μεγαλύτερος πλούτος του νησιού. Κάποιες φορές το να μη βιάζεσαι είναι σοφία, που έχει δοκιμαστεί από την εμπειρία. Πάντως η είδηση για την Πράσι-

νη Γραμμή ήταν τότε σημαντική για όλο τον κόσμο. Η Νεφέλη με το χαμόγελο στα χείλη και με πλήθος χειρονομίες γεμάτες ανυπομονησία με άκουγε να μιλάω με πάθος στο τηλέφωνο με τους λιθουανούς δημοσιογράφους. Συχνά έδινα συνεντεύξεις σε Λιθουανούς για την Κύπρο, και η Νεφέλη δεν μπορούσε να σταθεί σε ένα μέρος, γιατί οι διηγήσεις μου δεν ήταν μόνο περιγραφικές, αλλά και γεμάτες πραγματική συγκίνηση, σαν να ήταν η δική μου και όχι η δική της ιστορική πατρίδα.